

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟ
10^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Α.Π.Θ. 6-8 ΜΑΪΟΥ 2006

Επιμέλεια - Εισαγωγή

Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τον Μάιο του 2006 πραγματοποιήθηκε στην Θεσσαλονίκη, στο κτίριο της παλαιάς Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, το 10^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας, το οποίο συν-διοργανώθηκε από την Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία και τον Τομέα Φιλοσοφίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Θέμα του Συνεδρίου ήταν η «Φιλοσοφία των Επιστημών», και μέσα στους στόχους του περιλαμβάνονταν η διερεύνηση και η ανάπτυξη προβλημάτων που αναφέρονται στα θεμέλια, στη φύση και το χαρακτήρα των επιστημών, στη μέθοδο και την κριτική αξιολόγηση των επιστημονικών θεωριών, στη λογική της επιστημονικής ανακάλυψης, σε έννοιες όπως η ορθολογικότητα, η επιστημονική εξέλιξη και πρόοδος και η επιστημονική αλήθεια. Εξετάστηκαν επίσης καιρία ζητήματα που τίθενται στο πλαίσιο αυτό, όπως το πρόβλημα του επιστημονικού ρεαλισμού, της πραγματικότητας των θεωρητικών οντοτήτων, του χαρακτήρα των φυσικών νόμων, των σχέσεων των επιστημών με το φυσικό κόσμο, τον άνθρωπο, την κοινωνία και τις λογικές και ηθικές αξίες, καθώς και θέματα που συνδέουν τη φιλοσοφία της επιστήμης με τον αρχαίο Ελληνικό στοχασμό.

Απώτερος στόχος του Συνεδρίου ήταν να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός γόνιμου πεδίου δι-επιστημονικής συνάντησης –εφόσον η προβληματική του συνδεόταν με όλους τους κλάδους των επιστημών. Θέλαμε όμως ταυτόχρονα να δοθεί η ευκαιρία για την ανάδειξη του ερευνητικού-συγγραφικού έργου που παράγεται σήμερα στην Ελλάδα πάνω σε θέματα που εντάσσονται στο πεδίο της Φιλοσοφίας των Επιστημών, πεδίο το οποίο ενώ έχει αναπτυχθεί ως ανεξάρτητος κλάδος ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και γνωρίζει τεράστια άνθηση στον διεθνή επιστημονικό και φιλοσοφικό χώρο από την δεκαετία τουλάχιστον του '30, στην Ελλάδα μόνο στις τελευταίες τρεις δεκαετίες μπορούμε να πούμε ότι έχει ζωή, όπως απεικονίζεται στην έρευνα, στις δημοσιεύσεις και στην Πανεπιστημιακή διδασκαλία.

Η τεράστια ανταπόκριση που είχαμε στο κάλεσμά μας αυτό, με τον εντυπωσιακό αριθμό των 82 εργασιών από φιλοσόφους, επιστήμονες, και ερευνητές, εντός και εκτός των τειχών των Πανεπιστημίων της χώρας, η ποιότητα των εργασιών αυτών, καθώς και αριθμός των 300 Συνέδρων που εκπροσωπούσαν

από φιλοσόφους και φοιτητές των Φιλοσοφικών Σχολών, επιστήμονες και σπουδαστές από όλα τα Τμήματα του Πανεπιστημίου και καθηγητές όλων των κλάδων της Μέσης Εκπαίδευσης, απετέλεσε για εμάς μια εξαιρετικά ευχάριστη διαπίστωση, και μας έδωσε την ικανοποίηση ότι το όλο εγχείρημα άξιζε τον κόπο. Κατόπιν όλων αυτών, ως Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής του Συνεδρίου, αλλά και ως Πρόεδρος της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας λίγους μήνες μετά, θεώρησα υποχρέωσή μου να αναλάβω την ευθύνη της δημοσίευσης των ανακοινώσεων του Συνεδρίου, οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία δύο τόμων με θέμα την «Φιλοσοφία των Επιστημών», κάτι το οποίο αποτελεί την πρώτη προσπάθεια στη χώρα μας δημοσίευσης πρωτότυπων μελετών Ελλήνων συγγραφέων σε συλλογικό τόμο με το θέμα αυτό. Η έκδοση του πρώτου τόμου έγινε από τις εκδόσεις Ζήτη και του δεύτερου από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Με την ευκαιρία, θα ήθελα και από τη θέση αυτή να ευχαριστήσω το Διοικητικό Συμβούλιο της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας για την εμπιστοσύνη και την αμέριστη συμπαράσταση με την οποία περιέβαλε την ανάληψη της πρωτοβουλίας μου αυτής.

Θα ήθελα, ως επιμελήτρια της έκδοσης, να ευχαριστήσω το Υπουργείο Πολιτισμού και το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων για τις χορηγίες τους που συνέβαλαν στην έκδοση του πρώτου τόμου, καθώς και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης για τη χρηματοδότηση της έκδοσης του δεύτερου τόμου.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον συνάδελφο Στέλιο Δημόπουλο για τη βοήθεια που μου προσέφερε στη διόρθωση των δοκιμίων –και σε πολλές περιπτώσεις γλωσσική επεξεργασία των κειμένων– του δεύτερου τόμου, καθώς και τους φοιτητές μου, υποψήφιους διδάκτορες Χρήστο Πεχλιβανίδη και Χριστίνα Παπαχρήστου, και τις μεταπτυχιακές μου φοιτήτριες, Σοφία Γιοκνώρη και Ειρήνη Ζανάκη, για τη συνδρομή τους όσες φορές χρειάστηκε στο επίπονο έργο της κατά το δυνατόν άρτιας έκδοσης των δύο τόμων. Θα ήταν, τέλος, παράλειψη να μην ευχαριστήσω τις Εκδόσεις Ζήτη, και τον Άρη Σύρμο, για την ιδιαίτερη φροντίδα που επέδειξαν στην άρτια εκδοτική εμφάνιση των δύο τόμων.

Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου

Μάιος 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Φιλοσοφία των Επιστημών

Κείμενα από το 10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας
της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας, Α.Π.Θ. Μάιος 2006

Εισαγωγή	1
<hr/>	
<i>Δήμητρα Σφενδόνη Μέντζου</i>	

I. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Η λογική θεμελίωση του πειράματος	9
<hr/>	
<i>Ευάγγελος Γερονικόλας</i>	

Η έννοια του παρατηρήσιμου στη θεωρία του «κατασκευαστικού εμπειρισμού» του Bas C. van Fraassen: Μια κριτική προσέγγιση	19
<hr/>	
<i>Χρήστος Α. Πεχλιβανίδης</i>	

Η θεωρία των τρόπων και ο χωροχρόνος	31
<hr/>	
<i>Βασίλειος Λιβάνιος</i>	

Αρχή του κοινού αιτίου: Έλεγχος της ισχύος της στον μακρόκοσμο και στο κβαντικό επίπεδο	41
<hr/>	
<i>Νικόλαος Μπισκετζής</i>	

Κοινά εννοιολογικά χαρακτηριστικά μεταξύ της οργανισμικής φιλοσοφίας του Α. Ν. Whitehead και της κβαντικής φυσικής	51
<hr/>	
<i>Κώστας Π. Παπαδόπουλος</i>	

Η 'Ορθολογικότητα' της Επιστημονικής Αναζήτησης κατά την Περίοδο Μετάβασης από την Κλασική στην Κβαντική Θεωρία	61
<i>Πανδώρα Χατζηδάκη</i>	

II. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Η κρισιακή γνωσιακή συγκυρία ως φάσμα δυνατοτήτων: φιλοσοφική και μεθοδολογική προσέγγιση	73
<i>Δημήτρης Πατέλης</i>	
«Σώζειν τα Φαινόμενα» ή «Απλότητα»; μια Περίπτωση Διαλεκτικής	83
<i>Νίκος Ταμπάκης</i>	
Ανάλυση και σύνθεση στην Καρτεσιανή επιστήμη	89
<i>Επαμεινώνδας Βαμπούλης</i>	
Πόσο «Νεότερη» είναι η Νεότερη επιστήμη;	97
<i>Δημήτρης Αθανασάκης</i>	
Ο Descartes και η Επιστήμη	105
<i>Παναγιώτα Ξηρογιάννη</i>	

III. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ

Μαθηματικά και Φυσική Φιλοσοφία: Ένα παράδειγμα του 14ου αιώνα	115
<i>Ζωή Μπόζεμπεργκ</i>	
Μια φαινομενολογική επισκόπηση των μαθηματικών θεωριών. Η μη-κατηγορηματικότητα (impredicativity) του συνεχούς στη φαινομενολογία	123
<i>Στάθης Λειβαδάς</i>	

IV. ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Είναι ο Αριστοτελικός εγκέφαλος «δευτερεύον» όργανο
σε σχέση με την καρδιά;` 137

Χριστίνα Παπαχρήστου

Με ποιο τρόπο έχει το έμβρυο ψυχή κατά τον Αριστοτέλη; 151

Ελισάβετ Νικολαΐδου

Διακόσμησις και αμφιθυμία ή όροι της διέκτασης
του υποκειμένου στο αντικείμενο κόσμος 161

Ελένη Μερκενίδου

Η συμβολή του κριτικού στην αξιολόγηση του απεικονίσμου
(σωκρατική μέθοδος) 169

Κερασένια Παπαλεξίου

Η έννοια της ορμητικής φαντασίας και η δράση του «Sponte»
στο φιλοσοφικό σύστημα του Χρύσιππου και του Κικέρωνα 179

Γεωργία Μπρώνη

V. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

Η επίδραση της φιλοσοφίας της φύσης και της φιλοσοφίας
της ζωής του Bergson στον φιλοσοφικό στοχασμό του Deleuze 187

Γιάννης Πρελορέντζος

VI. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΝΟΗΣΗΣ

Η διεύρυνση του ορθολογικού και η στοχαστική φαντασία 199

Παναγιώτης Δόικος

Ο κοινός νους των φιλοσόφων 205

Ζαχαρούλα Γασπαράτου

Από την αντίληψη στην ιστορία.
Η νέα οντολογία του Maurice Merleau-Ponty 213

Ελένη Ρούμκου

VII. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

Ο προβληματισμός του Nietzsche
σε σχέση με τη λογική του Αριστοτέλη 223

Σωτηρία Α. Τριαντάρη

Σωρείτες και Ασαφή κατηγορήματα: Το πρόβλημα των ορίων 233

Δήμητρα Σγουρούδη

Η Λογική στη βάσανο των φαινομένων.
Ο Marx και η «ενθρόνιση» του εγγελιανού Πνεύματος 243

Νίκος Τζ. Σέργης

VIII. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Φιλοσοφία και πολιτική επιστήμη: Χομπς και Ρουσσώ 257

Άρης Στυλιανού

Κοινωνιολογία της Γνώσης ή Κοινωνιολογία της Επιστήμης; 265

Χρήστος Ξανθόπουλος

Το τέλος της φιλοσοφίας της εργασίας και το μέλλον της 273

Νικόλαος Δ. Λοΐζος

ΙΧ. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Επιστημολογικά προβλήματα της Ιστορίας. Άλλοτε και Τώρα	283
<i>Γραμματική Αλατζόγλου-Θέμελη</i>	
Στοιχεία της φιλοσοφίας της ιστορίας στη ρωμαϊκή ιστοριογραφία: Titus Livius, 45.4.1-45.6.9	293
<i>Δούκαινα Ζάννη</i>	

X. ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ

Ο Nietzsche και η αμφισβήτηση της επιστήμης	307
<i>Αλέξιος Α. Πέτρου</i>	
Επιστήμη και Κοινωνία: απελευθέρωση ή περιορισμός;	317
<i>Γιώργος Ν. Πολίτης</i>	
Ανθρώπινη Φύση, Επιστημονική Γνώση και Κοινωνική Ισότητα	325
<i>Γιώργος Μωραΐτης</i>	
Μεταξύ επιστημολογίας και οντολογίας: Το φάντασμα της καθαρής γνώσης και οι προκλήσεις της σύγχρονης τεχνοεπιστήμης	335
<i>Γιώργος Ι. Τσιαντής</i>	

XI. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Κανονιστικότητα και μορφές ζωής. Ο ύστερος Wittgenstein	347
<i>Θανάσης Γ. Σακελλαριάδης</i>	
Στοιχεία για τους συγκατηγορηματικούς όρους και τη λανθάνουσα σπουδή τους στη νεοελληνική διάνοηση	357
<i>Απόστολος Σταβέλας</i>	

XII. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Η θεμελίωση της Παιδαγωγικής ως «επιστήμης του πνεύματος» από τον Wilhelm Dilthey	365
<i>Χαράλαμπος Αποστολόπουλος</i>	
Υπήρξε μια παιδαγωγική της ετερότητας; Παραλειπόμενα μιας κριτικής του παιδαγωγικού και φιλοσοφικού λόγου	375
<i>Κωνσταντίνος Κ. Κιθάκης</i>	
Οι δυσκολίες παραγωγής θεωρητικού λόγου στις επιστήμες της εκπαίδευσης	385
<i>Αλέξανδρος Θεοδωρίδης</i>	
Κατανόηση βασικών μαθηματικών εννοιών από τους μαθητές της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης με τη βοήθεια της Φιλοσοφίας των Μαθηματικών. Μια διαφορετική προσέγγιση	395
<i>Ευάγγελος Μώκος</i>	

XIII. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Πα τη δυνατότητα υπολογισμού πέρα από την υπόθεση Church-Turing	407
<i>Vincent C. Müller</i>	
Η οντολογική προσέγγιση της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας και οι συνέπειές της	415
<i>Δημοσθένης Δαγκλής</i>	
Κοινωνική πραγματικότητα και «τεχνική» ορθολογικότητα: Προς μια κριτική θεωρία της τεχνολογίας	427
<i>Χαράλαμπος Κόκκινος</i>	

Φιλοσοφία των Επιστημών

Εισαγωγή	1
<i>Δήμητρα Σφενδόνη Μέντζου</i>	

ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Aristotle on Science and Metaphysics	9
<i>Michael Frede</i>	
Η επιστημολογία της πολυπλοκότητας	31
<i>Λάμπρος Κουλουμπαρίτης</i>	

I. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Χώρος και χρόνος. Η συνεχιζόμενη αναζήτηση	49
<i>Ευτύχης Μπιτσάκης</i>	
Η φιλοσοφία του πειράματος	69
<i>Θόδωρος Αραμπατζής</i>	
Γνωσιολογικός σχετικισμός και θεωρία της σχετικότητας	83
<i>Βασίλης Καρακώστας</i>	
Μεταξύ εμπειρισμού και ρεαλισμού: Οι περιπέτειες του δομισμού στη φιλοσοφία της επιστήμης	99
<i>Στάθης Ψύλλος</i>	
Μια ματιά στην Ιστορία: Η σχέση Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης	119
<i>Βάσω Κιντή</i>	

Αναζητώντας το πραγματικό πίσω από το 'θέατρο των αναπαράστασεων' του Bas van Fraassen	133
<i>Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου</i>	
Επιστημονική ανάπτυξη, μεταφυσική σκέψη και οντολογία	159
<i>Ιωάννης Ν. Μαρκόπουλος</i>	
Η κλασική έννοια του χρόνου στην αστρονομία	167
<i>Σταύρος Αυγολούπης</i>	

II. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Φιλοσοφία και κοινωνικές επιστήμες	181
<i>Πέτρος Α. Γέμτος</i>	
Η διαμάχη Αντικειμενισμού/Προοπτικισμού υπό το φως της σύγκλισης φυσικών/κοινωνικών επιστημών στο πλαίσιο μιας ενοποιημένης επιστημολογίας	199
<i>Αλεξάνδρα Δεληγιώργη</i>	

III. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Τα ανθρωπολογικά συμφραζόμενα της επιστήμης. Η θεωρία του Helmuth Plessner	213
<i>Γεωργία Αποστολοπούλου</i>	
Φιλοσοφία της επιστήμης ή Φιλοσοφία και επιστήμη; Αλληλεπίδραση, υπαγωγή και οριοθέτηση	227
<i>Κυριάκος Κατσιμάνης</i>	

IV. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ

- How we can do Biology without the information talk _____ 239
Giovanni Boniolo
- Περί βίου λόγος – Βιολογία: Γενότυπος – Περιβάλλον – Φαινότυπος _____ 255
Ζαχαρίας Σκούρας

V. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΝΕΥΡΟΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

- Αι νευροεπιστήμαι και η φιλοσοφία _____ 265
Σταύρος Ι. Μπαλογιάννης

VI. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΝΟΥ

- Νοητική αναπαράσταση και γνωσιοεπιστήμη _____ 297
Φίλιππος Β. Καργόπουλος

VII. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

- Ιδιοτυπίες της τεχνολογίας έναντι της επιστήμης _____ 311
Θεοδόσιος Π. Τάσιος
- Η σχέση τεχνολογίας και επιστήμης _____ 323
Αριστείδης Γωγούσης
- Τεχνολογία και τέχνη: Μία προσπάθεια επαναπροσδιορισμού των θέσεων του Walter Benjamin σήμερα _____ 339
Γιούλη Ράπτη

Εισαγωγή

Η ιδιαίτερη φυσιογνωμία κάθε πολιτισμού σηματοδοτείται, μεταξύ άλλων, από την εξέλιξη και τα επιτεύγματα των επιστημών, αλλά και από τη φιλοσοφική θεώρηση, αξιολόγηση και εκτίμηση των επιτευγμάτων τους σε σχέση με τις αξίες της κοινωνίας. Η τεράστια όμως ανάπτυξη που γνώρισε, ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και συνεχίζει να γνωρίζει και σήμερα, η επιστήμη στο πλαίσιο του Δυτικού πολιτισμού με τις εκπληκτικές επιτυχίες της Φυσικής, της Αστρονομίας, της Κοσμολογίας, της Βιολογίας, της Γενετικής, καθώς της Τεχνικής –για να αναφερθώ μόνο στις πιο εντυπωσιακές– οδήγησε σε μία ρήξη των δεσμών τους με το φιλοσοφικό στοχασμό. Έχασε έτσι η επιστήμη μία ουσιαστική πτυχή της φυσιογνωμίας της, κάτι το οποίο οδήγησε σταδιακά στη διαμόρφωση του τεχνοκρατικού πολιτισμού της εποχής μας. Για το λόγο αυτό, είναι ανάγκη σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, να επαναπροσδιορίσουμε τους στόχους και τον ιδιάζοντα χαρακτήρα της επιστημονικής γνώσης, καθώς και τη σχέση του ανθρώπου με την επιστήμη. Σε ένα τέτοιο εγχείρημα, το οποίο δεν είναι δυνατόν να αναληφθεί στα στενά πλαίσια της κάθε μιας ειδικής επιστήμης χωριστά, προσφέρει το έδαφος με τον πιο ουσιαστικό τρόπο ο κλάδος που ονομάζουμε *Φιλοσοφία των Επιστημών*. Δεν είναι βέβαια λίγοι εκείνοι που αμφισβητούν, ή διατυπώνουν ενδοιασμούς, για τη νομιμότητα ενός τέτοιου εγχειρήματος. Πως είναι δυνατόν η φιλοσοφία, μια πνευματική δραστηριότητα που ανήκει σε προγενέστερο στάδιο της πνευματικής ανάπτυξης του ανθρώπου, όπως είχε δηλώσει κάποτε ο A. Comte, να έχει λόγο πάνω στο έργο της επιστήμης, η οποία αντιπροσωπεύει την κατ' εξοχήν έγκυρη γνώση και στηρίζεται στα στέρεα θεμέλια των ερευνών της με τα εξαιρετικά εξελιγμένα όργανα παρατήρησης και την εκπληκτική ανάπτυξη της τεχνολογίας;

Για να δώσουμε απάντηση στο ερώτημα αυτό, θα πρέπει κατ' αρχήν να επισημάνουμε το αδιαμφισβήτητο γεγονός της εσωτερικής συγγένειας που συνδέει τη φιλοσοφία με τις επιστήμες. Γιατί δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι ο στενός δεσμός Φιλοσοφίας και Επιστήμης αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του αρχαίου Ελληνικού στοχασμού. Ας θυμηθούμε λ.χ. τους Ίωνες φιλοσόφους, οι οποίοι ασχολή-

θηκαν πρώτοι με θέματα που εντάσσονται στο χώρο των επιστημών όπως τις γνωρίζουμε σήμερα, αλλά και τους Ατομικούς και τους Πυθαγορείους. Ας μην ξεχνούμε ακόμη τον Πλάτωνα για τη θέση που έδωσε στα μαθηματικά, επηρεασμένος από τους Πυθαγορείους, αλλά και τον Σταγειρίτη φιλόσοφο Αριστοτέλη, για την ιδιαίτερη έμφαση που έδωσε στην εμπειρία κατά τη διαδικασία ανάπτυξης όλου του οικοδομήματος της γνώσης.

Θα πρέπει ακόμη να θυμόμαστε ότι στους νεότερους χρόνους δεν λείπουν θαυμάσια παραδείγματα του στενού δεσμού που συνδέει τη φιλοσοφία με την επιστήμη, όπως αναδεικνύεται μέσα από το έργο ενός Descartes, ο οποίος είχε βαθιά γνώση της Αναλυτικής Γεωμετρίας και της Μηχανιστικής Φυσικής, ή ενός Leibniz, ο οποίος υπήρξε όχι μόνον μεγάλος φιλόσοφος αλλά και ιδιαίτερα σημαντικός φυσικομαθηματικός, θεμελιωτής, παράλληλα με τον Νεύτωνα, του απειροστικού λογισμού. Μεγάλοι, άλλωστε, επιστήμονες, όπως ο Κέπλερ, ο Γαλιλαίος, ο Νεύτων, και αργότερα στον εικοστό αιώνα, ο Einstein, ο Heisenberg, και πιο πρόσφατα ακόμη ο Prigogine, ανέπτυξαν έναν ιδιαίτερα σημαντικό φιλοσοφικό λόγο στηριγμένοι στις ανακαλύψεις τους, ο καθένας στον δικό του επιστημονικό χώρο.

Έχει επίσης σημασία να συνειδητοποιήσουμε, ότι η Φιλοσοφία υπήρξε η μήτρα μέσα από την οποία ξεπήδησαν όλες οι επί μέρους επιστήμες. Αν παρακολουθήσουμε την ιστορία της γένεσης των επιστημών, εκείνο που θα διαπιστώσουμε είναι ότι κάθε φορά αποσπώνταν από τον κορμό της Φιλοσοφίας ένα κλαδί, για να δημιουργηθεί ένα ανεξάρτητο σώμα γνώσης, μια νέα επιστήμη. Για παράδειγμα, από το έργο του Ευκλείδη γεννήθηκε η γεωμετρία ως επιστήμη του χώρου, ανεξάρτητη από τη φιλοσοφία, στην οποία αρχικά ανήκε, ενώ στην εποχή της επιστημονικής επανάστασης, το έργο του Κοπέρνικου, του Κέπλερ του Γαλιλαίου και στη συνέχεια του Νεύτωνα οδήγησαν σε μία διάσταση της Φυσικής από τη Φιλοσοφία και τη Μεταφυσική. Παρόλα αυτά, βέβαια, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός ότι συνέχιζαν να μιλούν για φυσική φιλοσοφία, ονομασία η οποία παραμένει ακόμη και σήμερα αναγεγραμμένη πάνω από τις πόρτες των αιθουσών όπου διδάσκεται η «Φυσική Επιστήμη», στα κτίρια των παλαιότερων Πανεπιστημίων της Ευρώπης, όπως της Πάδοβας ή της Οξφόρδης. Άλλες επιστήμες αποσπάστηκαν από τον κορμό της Φιλοσοφίας πολύ αργότερα από τη Φυσική, όπως λ.χ. η Βιολογία στον 19^ο αιώνα, με την εμφάνιση το 1859 του επαναστατικού έργου του Δαρβίνου, *Η Προέλευση των ειδών*, και πολύ πιο πρόσφατα, στην αυγή του 20^{ου} αιώνα, κήρυξαν την ανεξαρτησία τους από τη Φιλοσοφία η Ψυχολογία και η Κοινωνιολογία.

Παρουσιάζει επίσης εξαιρετικό ενδιαφέρον το γεγονός, ότι, εκτός από τον στενό δεσμό της Φιλοσοφίας με τις διάφορες επιστήμες, σπέρματα αυτού που σήμερα ονομάζουμε Φιλοσοφία των Επιστημών, μπορούμε να εντοπίσουμε ήδη στους κόλπους της αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας. Η σημαντικότερη και εντυπωσιακότερη περίπτωση θεωρώ ότι είναι αυτή του Αριστοτέλη. Πράγματι, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος, εκτός από την καίρια συμβολή του στο χώρο της Μεταφυσικής, της Λογικής, της Ηθικής και Πολιτικής φιλοσοφίας, είναι ο πρώτος στην αρχαιότητα που ασχολήθηκε μ' έναν τρόπο ουσιαστικό και συστηματικό με προβλήματα των θεμελίων των επι-

στημών και της επιστημονικής μεθόδου. Ξεκίνησε επίσης, κάτι το οποίο είναι εξίσου σημαντικό, μια συστηματική συζήτηση σχετικά με τις έννοιες της αιτιότητας, του χώρου, του χρόνου, του απείρου, της ύλης, έννοιες οι οποίες κατέχουν σήμερα κεντρική θέση στον κορμό τόσο των επιστημών, όσο και της Φιλοσοφίας των Επιστημών. Εδώ ανήκουν, άλλωστε, και οι βαθιές αναλύσεις του για θέματα που θα εντάσσαμε σήμερα στο χώρο της Φιλοσοφίας του Νου καθώς και στον σύγχρονο και εξαιρετικά ενδιαφέροντα διεπιστημονικό κλάδο που ονομάζουμε Γνωσιακή Επιστήμη.

Ωστόσο, το ξεκίνημα της σύγχρονης Φιλοσοφίας των Επιστημών θα πρέπει να αναζητηθεί στα νεότερα χρόνια από την Αναγέννηση έως τον 18ο αιώνα στο έργο φιλοσόφων, όπως του Francis Bacon, του John Locke και του David Hume. Με την έλευση, τέλος, του 19ου αιώνα –κατά κύριο λόγο στο χώρο των φυσικών επιστημών– υπάρχει πλέον μία απόλυτα συνειδητή διερεύνηση προβλημάτων επιστημολογικού χαρακτήρα, από ιδιαίτερα σημαντικούς φιλοσόφους, όπως ο ιδρυτής του Θετικισμού Auguste Comte στη Γαλλία, και οι F. W. Herschel, W. Whewell, John S. Mill στην Αγγλία και λίγο αργότερα στο τέλος του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα οι Πραγματιστές φιλοσόφοι Charles S. Peirce, William James και John Dewey στην Αμερική, και οι Pierre Duhem και Henri Poincaré στη Γαλλία, καθώς και ο Αυστριακός μεγάλος Φυσικός επιστήμονας και φιλόσοφος Ernst Mach. Τέλος, στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα κυριάρχησε το ρεύμα του Λογικού θετικισμού και Λογικού Εμπειρισμού, το οποίο στη συνέχεια δέχθηκε έντονη κριτική από τους ιστορικούς φιλοσόφους Thomas Kuhn και Paul Feyerabend, τους κοινωνιολόγους της γνώσης, αλλά και από τον γοργά αναπτυσσόμενο κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα επιστημονικό ρεαλισμό.

Τα θέματα με τα οποία ασχολήθηκαν όλοι οι προαναφερθέντες φιλόσοφοι, τους οποίους ενδεικτικά μόνον ανέφερα, χωρίς να σημαίνει ότι έχω εξαντλήσει όλον τον κατάλογο των ονομάτων και όλο το φάσμα των προβληματισμών, συνθέτουν ένα πολυποίκιλο μωσαϊκό, το οποίο εμπλουτίζεται όλο και περισσότερο με τη συστηματική ενασχόληση των στοχαστών της εποχής μας, καθιστώντας δύσκολο, ή και αδύνατο, τον ακριβή προσδιορισμό του αντικειμένου της Φιλοσοφίας των Επιστημών. Για το λόγο αυτό θα επιχειρήσω στη συνέχεια να σκιαγραφήσω με πολύ αδρές γραμμές την εικόνα που παρουσιάζει σήμερα ο χώρος αυτός προτείνοντας κάποιες κατηγοριοποιήσεις προβληματισμών.

Σε μία πρώτη κατηγορία, χωρίς να δηλώνει η σειρά που θα ακολουθήσω μία αξιολογική κατάταξη, εντάσσονται τα ερωτήματα που αναφέρονται στο αντικείμενο, στο σκοπό και στον χαρακτήρα των επιστημονικών θεωριών. Εδώ τίθεται κατά κύριο λόγο το ερώτημα, Ποιος είναι ο σκοπός της επιστήμης; Είναι η αναζήτηση της αλήθειας, της πίστης, της δημιουργίας εξηγητικών υποθέσεων και θεωριών, ή μήπως η δημιουργία κάποιων γενικών προτάσεων που απλώς περιγράφουν τα φαινόμενα; Ακολουθεί το ερώτημα που αναφέρεται στην οριοθέτηση της επιστημονικής γνώσης έναντι των άλλων πνευματικών δραστηριοτήτων, ερώτημα το οποίο συνδέεται με την ενδιαφέρουσα συζήτηση για τα κριτήρια: Υπάρχουν άραγε αντικειμενικά κριτήρια όταν καλούμαστε να επιλέξουμε μια επιστημονική θεωρία έναντι κάποιας άλ-

λης και, αντίστοιχα, υπάρχει μία προνομιακή μέθοδος έναντι των άλλων πνευματικών δραστηριοτήτων του ανθρώπου, όπως λ.χ. της τέχνης ή της Θρησκείας; Τέλος, εξίσου σημαντικό είναι και το ερώτημα που αναφέρεται στην αλήθεια. Μπορούμε να πούμε ότι η πορεία ανάπτυξης της επιστήμης είναι τέτοια, ώστε να την κάνει να πλησιάζει όλο και πιο κοντά στην αλήθεια, ή μήπως κάθε φορά που πραγματοποιείται η μετάβαση από τη μια θεωρία στην άλλη συντελείται απλά και μόνο μια αλλαγή;

Σε μια δεύτερη κατηγορία εντάσσεται η προβληματική που αναφέρεται στη σχέση της επιστήμης με τον φυσικό κόσμο. Τα ερωτήματα που τίθενται στο πλαίσιο αυτό αποτελούν σήμερα ένα από τα σημαντικότερα σημεία αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο μεγάλων ρευμάτων στον χώρο της Φιλοσοφίας της Επιστήμης, μεταξύ δηλαδή του επιστημονικού ρεαλισμού και του αντι-ρεαλισμού. Στο πλαίσιο αυτό ειδικότερα ερωτήματα είναι αυτά που αναφέρονται στους θεωρητικούς όρους και στις μη παρατηρήσιμες οντότητες, διαδικασίες, δομές, με μια λέξη στο μη παρατηρήσιμο. Γιατί, βέβαια, όσο προχωρεί η έρευνα σε όλο και βαθύτερα επίπεδα της ύλης, αυξάνεται δραματικά ο αριθμός των θεωρητικών όρων που αναφέρονται σε μη παρατηρήσιμες οντότητες, όπως λ.χ. τα μικρο-σωμάτια, τα δυναμικά πεδία, κ.ο.κ. Εφόσον υπάρχει ένας ολόκληρος κόσμος που δεν είναι δυνατόν να παρατηρηθεί άμεσα, παρά μόνο με έμμεσο τρόπο, με τη χρήση λ.χ. ακτινοβολίας, με τον ιονισμό των ατόμων στο θάλαμο φουσαλίδων, κ.ο.κ., τίθεται με ένα τρόπο δραματικό το ερώτημα: Τί είναι το μη παρατηρήσιμο στην επιστήμη; Αποτελεί απλώς μια θεωρητική κατασκευή, η οποία έχει σκοπό να βοηθήσει στη διατύπωση μιας θεωρίας, ή μήπως αναφέρεται σε κάτι που υπάρχει πραγματικά μέσα στον φυσικό κόσμο;

Σε μια τρίτη κατηγορία προβληματισμού ανήκουν τα ερωτήματα που αναφέρονται στον χώρο της κάθε μιας επιστήμης χωριστά, όπως τα Μαθηματικά, η Φυσική, η Βιολογία, η Αστρονομία, η Αστροφυσική, η Χημεία, η Κοσμολογία, η Γενετική, οι Νευροεπιστήμες, η Ψυχολογία, η Κοινωνιολογία, αλλά και οι καθαρά ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως η Ιστορία, η Ανθρωπολογία, η Λογική, η Παιδεία, κ.λ.π.. Εδώ συνεχίζουν να διατυπώνονται κατ' αρχήν τα κλασικά παραδοσιακά ερωτήματα που έχουν σχέση με τα θεμέλια των επιστημών, όπως λ.χ. από πού αντλούν το κύρος τους τα Μαθηματικά. Σημαντική επίσης θέση κατέχει και το πρόβλημα του αναγωγισμού, που σφράγισε τον Λογικό θετικισμό. Θα πρέπει να δεχθούμε, μαζί με τους λογικούς θετικιστές, ότι η Φυσική αποτελεί το υπόδειγμα της έγκυρης επιστημονικής γνώσης, και ότι όλες οι άλλες επιστήμες, για παράδειγμα η Βιολογία, μπορούν και πρέπει να αναχθούν στη Φυσική; Όταν, μάλιστα, περάσουμε σήμερα στο πεδίο των νευροεπιστημών, οι οποίες μελετούν τη νευροφυσιολογία του εγκεφάλου, το ερώτημα αναφέρεται όχι μόνο στα κλασικά βιολογικά φαινόμενα, αλλά ακόμη και στις πνευματικές, ψυχικές και συνειδησιακές λειτουργίες, καθώς αντιμετωπίζονται ως προϊόντα των αντίστοιχων εσωτερικών διεργασιών του εγκεφάλου, δηλαδή της ηλεκτρικής και χημικής δραστηριότητας των νευρώνων. Είναι όμως τα πράγματα έτσι; Δεν υπάρχει άραγε κάποια ποιοτική διαφορά στο πνευματικό, ψυχικό και συνειδησιακό στοιχείο από τις καθαρά φυσικές διαδικασίες; Αντίστοιχα είναι και τα ερωτήματα που προκύπτουν από την ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης, όσον αφορά την αντιστοιχία

ανάμεσα στην ανθρώπινη νοημοσύνη και το λογισμικό των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Στο πλαίσιο αυτό, που μας φέρνει αντιμέτωπους με τον αναγωγισμό, εντάσσεται και η προβληματική που αφορά στις ιστορικές και κοινωνικές επιστήμες, σχετικά με τους νόμους που διέπουν τα ιστορικά και κοινωνικά φαινόμενα, καθώς και τη μέθοδο που αρμόζει να υιοθετήσει η κάθε μια από τις επιστήμες αυτές.

Θα άξιζε επίσης να αναφερθεί μια ευρύτατη, και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, κατηγορία ερωτημάτων που αφορούν στις σχέσεις της επιστήμης με τους τομείς των αξιών, της θρησκείας και του πολιτισμού. Ένα από τα βασικά ερωτήματα που τίθενται εδώ είναι, αν θα πρέπει να θεωρήσουμε την επιστήμη ως μία δραστηριότητα ανεξάρτητη και ουδέτερη σε σχέση με τις ηθικές, θρησκευτικές, και κοινωνικές αξίες, καθώς και σε σχέση με το ιστορικό, κοινωνικό και εν γένει πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται. Το θέμα αυτό τέθηκε με έναν ιδιαίτερα έντονο τρόπο στη δεκαετία του '60 από τους ιστορικιστές φιλοσόφους οι οποίοι, ασκώντας κριτική στην εικόνα της επιστήμης του Λογικού Θετικισμού, έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην επίδραση των ιστορικών και κοινωνικών παραγόντων στην πορεία ανάπτυξης των επιστημονικών θεωριών, υποστηρίζοντας ότι η επιστήμη είναι ένας ζωντανός οργανισμός που αναπτύσσεται σε άμεση συνάφεια με το ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον. Η σημαντική αυτή επισήμανση τους οδήγησε στην αμφισβήτηση της ορθολογικότητας της επιστήμης, της αντικειμενικότητας των κριτηρίων για την επιλογή μεταξύ των επιστημονικών θεωριών, της ποιοτικής ανωτερότητας της επιστημονικής μεθόδου, της έννοιας της προόδου καθώς και της αντικειμενικής αλήθειας. Όσον αφορά, τέλος, στο θέμα των σχέσεων επιστήμης και Θρησκείας, δεν θα μπορούσε να μην παρατηρήσει κανείς, ότι, παρά τις έντονες αντιπαράθεσεις που έχουν προκύψει κατά καιρούς, και συνεχίζουν να υφίστανται, αναπτύσσεται σήμερα μία ενδιαφέρουσα τάση έναρξης διαλόγου μεταξύ επιστήμης και Θρησκείας, με όχημα τον φιλοσοφικό λόγο, για καιρία θέματα που άπτονται των δύο περιοχών, όπως λ.χ. της δημιουργίας του κόσμου, των σχέσεων σώματος και ψυχής, της έννοιας της συνείδησης κ.λ.π. Τέλος, με τις πρόσφατες εντυπωσιακές, ομολογουμένως, ανακαλύψεις στο χώρο της Βιολογίας και ειδικότερα της Γενετικής, τίθενται ιδιαίτερα πειστικά ηθικής τάξεως ερωτήματα τα οποία χρήζουν της συνδρομής της Ηθικής Φιλοσοφίας.

Αν λάβουμε, λοιπόν, υπόψη μας, όσα εν συντομία έχω εκθέσει, δεν θα μπορούσαμε να μην θεωρήσουμε τη Φιλοσοφία της Επιστήμης ως την κατ' εξοχήν πνευματική δραστηριότητα που μπορεί να συμβάλει στην προσπάθεια κατανόησης του χαρακτήρα της επιστημονικής γνώσης και κατάλυσης των διαχωριστικών τειχών που έχουν υψωθεί ανάμεσα στις διάφορες επιστήμες, μέσα από την ενασχόλησή της με θέματα που υπερβαίνουν τα περιορισμένα όρια του κάθε ειδικού κλάδου έτσι, ώστε να επιτευχθεί μία ευρύτερη θέαση του συνολικού πεδίου της γνώσης.

Οι στόχοι αυτοί και η ιδιαίτερη φυσιογνωμία της Φιλοσοφίας της Επιστήμης αποτυπώνονται με τον καλύτερο τρόπο στις εργασίες που δημοσιεύονται στους δύο τόμους. Είναι αλήθεια ότι η μεγάλη ποικιλία των θεμάτων έκανε αρκετά δυσχερές το έργο της ταξινόμησης των μελετών, τις οποίες προσπάθησα να κατατάξω σε

κάποιες βασικές θεματικές ενότητες. Στον πρώτο τόμο, με τον τίτλο *Φιλοσοφία των Επιστημών*, υπάρχουν οι εξής θεματικές ενότητες: I. Φιλοσοφία των Φυσικών Επιστημών, II. Φιλοσοφία των Κοινωνικών Επιστημών, III. Φιλοσοφία και Επιστήμη, IV. Φιλοσοφία της Βιολογίας, V. Φιλοσοφία και Νευροεπιστήμες, VI. Φιλοσοφία του Νου, VII. Φιλοσοφία της Τεχνολογίας. Ο δεύτερος τόμος με τον τίτλο, *Φιλοσοφία των Επιστημών. Κείμενα από το 10^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας*, περιλαμβάνει τις εξής θεματικές ενότητες: I. Φιλοσοφία των Φυσικών Επιστημών, II. Ιστορία και Φιλοσοφία της Επιστήμης, III. Ιστορία και Φιλοσοφία των Μαθηματικών, IV. Αρχαιοελληνικές Απαρχές της Φιλοσοφίας της Επιστήμης, V. Φιλοσοφία της Φύσης, VI. Φιλοσοφία της Γνώσης και της Νόησης, VII. Φιλοσοφία της Γνώσης και της Λογικής, VIII. Φιλοσοφία των Κοινωνικών Επιστημών, IX. Φιλοσοφία των Ανθρωπιστικών Επιστημών, X. Επιστήμη και Αξίες, XI. Φιλοσοφία της Γλώσσας, XII. Φιλοσοφία της Παιδείας, XIII. Φιλοσοφία της Τεχνολογίας.

Η θαυμάσια αυτή σοδειά μελετών από τον Ελληνικό χώρο εμπλουτίζεται με την τιμητική συμμετοχή του Γιωάννη Βονιολο, σημαντικού εκπροσώπου της Φιλοσοφίας της Επιστήμης σήμερα, του Λάμπρου Κουλουμπαρίτη, Έλληνα της διασποράς, ο οποίος τιμά την πατρίδα μας στο εξωτερικό με το έργο του στην αρχαία Ελληνική φιλοσοφία και, πρόσφατα, σε σύγχρονα θέματα και του φιλέλληνα Michael Frede, ιδιαίτερα σημαντικού μελετητή της αρχαίας Ελληνικής φιλοσοφίας, ο οποίος άφησε ένα δυσαναπλήρωτο κενό με τον αδόκητο πρόσφατο θάνατό του. Οι μελέτες των δύο τελευταίων προτάσσονται τιμητικά των θεματικών ενοτήτων του πρώτου τόμου.

Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους συγγραφείς που συνέβαλαν με τις μελέτες τους στη δημιουργία των δύο τόμων, με ένα εξαιρετικά μεγάλο εύρος θεμάτων, τα οποία προσέφεραν πολύτιμο υλικό για την επίτευξη του βασικού στόχου, που θέσαμε από την αρχή, δηλαδή τον επαναπροσδιορισμό του σκοπού και του ιδιάζοντα χαρακτήρα της επιστημονικής γνώσης, τη δι-επιστημονική προσέγγιση των προβλημάτων και το στοχασμό πάνω στη σχέση της επιστήμης με τον άνθρωπο, τον κόσμο, τις αξίες και την κοινωνία. Παράλληλα, όμως, επιτεύχθηκε και ένας ακόμη στόχος: Το τεράστιο και ιδιαίτερα αξιόλογο υλικό που συγκεντρώθηκε στους δύο αυτούς τόμους, αποτελεί αδιάψευστο μάρτυρα του γεγονότος ότι στην Ελλάδα υπάρχει σήμερα ένα πλούσιο δυναμικό στο χώρο της Φιλοσοφίας της Επιστήμης, που εκπροσωπεί όλα τα Πανεπιστήμια της χώρας, όλες τις βαθμίδες των Πανεπιστημιακών δασκάλων, αλλά και νέους επιστήμονες, διδάκτορες και υποψηφίους διδάκτορες, καθώς και όσους εκτός των τειχών του Ακαδημαϊκού χώρου, εις πείσμα των δυσχερειών επαγγελματικής αποκατάστασης, υπηρετούν με το ίδιο πάθος την επιλογή τους. Όλα αυτά δεν μπορεί παρά να μας κάνουν ευτυχείς για το παρόν και αισιόδοξους για το μέλλον της Φιλοσοφίας της Επιστήμης στην Ελλάδα.

Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου

Μάιος 2008